

Стрілецьтво / С. Ріпецький // Червона калина. – Нью-Йорк, 1956 – 360 с. 10. Република. – 1919, 11 трав. 11. Стеблій Ф. Іван Кривецький – вчений і бібліотекар // Миколаївщина: зб. наук. ст./ Ф. Стеблій / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України; відп. ред. Л. Войтович. – Львів, 1998. – Т. I. – С. 224–237. 12. Стрілець. – № 19. – 1919. 10 квітня. 13. Сегеда С.П. Порівняльний аналіз тематичних напрямів військової преси Армії УНР та УГА (1919 р.). / С.П. Сегеда // Гілея: наук. вісник: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 34. – С. 72–79. 14. Сегеда С.П. Окремі питання управління пресою українських збройних формувань 1919 року / С.П. Сегеда // Гілея: наук. вісник: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 30. – С. 106–113. 15. Ткачук П.П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. / П.П. Ткачук. – Львів: ЛІСВ. – 2009. – 311 с. 16. Томюк І.М. Галицька армія у боротьбі за державність і соборність України (1918–1920). / І.М. Томюк: дис. ... канд. іст. наук: за спец. 20.02.22 “Військова історія”. – Львів, 2004. – 227 с. 17. Футулуйчук В.М. Військово-патріотичне виховання у Галицькій армії / В.М. Футулуйчук: дис. ... канд. іст. наук за спец. 20.02.22 “Військова історія”. – Львів: ДУ “Львівська політехніка”, 1999, – 199 с. 18. Хімяк О.М. Українська преса другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини / О.М. Хімяк: автореф. дис. ... канд. іст. наук за спец. 07.00.01 “Історія України”. – Львів, 2006. – 18 с. 19. Шанковський Л. Українська Галицька армія: Воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Львів: НТШ. – 2010. – 396 с.

УДК 94(477)“1918/1919”

Н.В. Шумінська

Національний університет “Львівська політехніка”

ДИНАМІКА ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ПІД ЧАС УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ

© Шумінська Н.В., 2013

Показано чисельність особового складу Галицької Армії на різних етапах Україно-польської війни. Вказано причини, внаслідок яких відбувалися зміни у чисельності галицького війська.

The overall strength of the Galician Army is shown at different stages of the Ukrainian-Polish wars. The reasons are specified due to which there were changes in number of the Galician Army.

Питання, пов'язані із Галицькою Армією були, є і будуть залишатися актуальними ще багато століть. Адже ця епоха є частиною нашої історії, нашим спадком. У цей період народилися та зростали наші діди та прадіти, котрі із захопленням розповідають про ті часи, про відвагу простих українців. Звичайно у цій сфері вже проведено чимало досліджень такими відомими істориками, як: Л. Шанковський [3], М. Литвин [2, 4, 11], М. Ковальчук [1], П. Ткачук [5] та ін. Проте питання про чисельність особового складу відіграє другорядну роль у цих працях. Зміна чисельності особового складу, яка подана в хронологічному порядку із зазначенням причин цієї зміни на різних етапах війни, взагалі відсутня. Тому це питання потребує подальшого детального дослідження.

Відомий український військовий історик Л. Шанковський, автор найґрунтовнішої на сьогодні праці з історії УГА, не випадково звернув особливу увагу на брак документальних джерел для визначення чисельності УГА у Визвольній війні 1917–1920 рр. Не маючи оригінальних документів Галицької Армії про чисельність її частин, дослідники приречені “блукати” серед власних припущень і сумнівних цифр, достеменність яких годі перевірити [1, с. 31].

Утворення регулярної Галицької Армії (ГА, згодом – Українська Галицька Армія) почалося фактично з першолистопадового повстання, коли за ініціативи міських і повітових військових комісарів у краї виникали озброєні загони добровольців [2, с. 85]. “Кристалізаційним ядром” УГА стали не дуже численні на той час в краю галичани, змобілізовані в австрійську армію. Це ядро

почало швидко обростати своєрідним народним ополченням. І в УГА пішли міщани, селяни, господарі, йшли також діти допризовного віку [3, с. 2]. Так, згідно з даними, які подає у своїй праці історик Лев Шанковський, Галицька Армія 21 листопада 1918 р. становила 4,678 осіб при 161 старшині в харчовому стані і в бойовому стані 3,305 вояків при 120 старшинах [3, с. 46]. Під боєвим станом слід розуміти кількість людей, озброєних багнетами, кулеметами та іншими видами зброї, які призначені для участі в бойових діях. Своєю чергою, харчовий стан – це люди без зброї, які забезпечують належне функціонування бойових частин.

У розпал війни, 13 листопада 1918 р., Державний секретаріат військових справ на чолі з Д. Вітовським (у лютому його змінив В. Курманович) видав розпорядження про створення армії та про військово-територіальну організацію ЗУНР, що була розділена на три військові області (12 військових округів і 60 повітових команд): Львів (округи Львів, Перемишль, Рава-Руська, Самбір); Станіславів (округи Станіславів, Стрий, Коломия, Чернівці); Тернопіль (округи Тернопіль, Золочів, Чортків, Бережани). Затверджено текст військової присяги й оголошено загальну мобілізацію чоловіків-українців віком 18–35 років. Представники національних меншин могли вступати до війська добровільно. Разом з Начальником Булави (генерального штабу) і референтами (артилерії, амуніції, зв'язку, розвідки, преси, харчів, санітарного, жандармерії, самохідного, обозного, поповнень) вони становили вищий командно-керівний орган – Начальну Команду Галицької Армії. Її структура і особовий склад забезпечували керівництво загальними операціями, а на першому етапі – управління бойовими групами, згодом корпусами і бригадами [4, с. 19]. Проте оголошена в середині листопада мобілізація придатних до служби чоловіків 1883–1900 рр. народження і старшин-українців австрійської армії не змогла задовольнити потребу у вояках. Мобілізаційні можливості краю виявилися доволі обмеженими внаслідок перебування сотень тисяч українців у лавах збройних сил Австро-Угорщини, більше 100 тис. осіб перебувало в російському та італійському полоні. Відтак, за підрахунками львівського історика Миколи Литвина, чисельність Галицької Армії не відповідала загально-європейським нормам – 8–10 % від кількості населення воюючої держави (до речі, в СРСР у роки Другої світової війни цей відсоток становив 16,2). Тому з “планових” 320–400 тис. вояків у бойових лавах Галицької Армії нараховувалося лише 100 тис., що становило близько 4 % від населення регіону [5, с. 188]

Армія формувалась повільно: військове керівництво республіки знаходилося у Львові і безпосередньо керувало боями, зв'язки з повітами були слабкі. Новостворені частини мали довільну структуру, іменувались за назвами своїх місцевостей або за прізвищами командирів [2, с. 85]. Про це свідчать також слова командувача Галицькою Армією генерала Омеляновича-Павленка, який прибув разом з іншими добровольцями з УНР, згідно з розпорядженнями НКГА. У своїх спогадах він зазначав: “Наші сили, за винятком славної ще з часів світової війни бригади У.С.С., яку треба було вважати вповні сконсолідованою військовою одиницею з бойовими традиціями (дві–три тисячі стрільців), були ще в стані формування. Вони постали з австрійських частин, в яких переважав український елемент, і по своїй бойовій структурі та кількості в середині листопада мали ще несталий характер. Також були різні окремі сотні (Шепаровича), куріні, полки й бригада Кравса” [6, с. 116]. Проте у ході війни Галицька Армія набувала чіткої організації та удосконалювала структуру.

Після глибокого аналізу перших двох спроб Галицької Армії визволити Львів лобовими атаками, її командування дійшло висновку, що позиційний, “окопний” характер війни негативно впливає на особовий склад УГА, що армія виявилася непридатною до маневреного характеру бойових дій, щоб гідно протистояти польській армії в Галичині. Звідси випливало, що структура Української Галицької Армії потребує негайної реорганізації. Іншим чинником посилення боєздатності армії мала бути реальна підтримка військовою силою і озброєнням її єдиного можливого союзника – Української Народної Республіки [7, с. 149–150].

Здоровий глузд підказував, що боротьбу за Київ та Львів треба було вести лише спільними силами соборної армії і відповідно роботою соборної політики та дипломатії, тому Галичині необхідна була допомога Великої України, так само, як і Наддніпрянщині поміч Галичини. Але Велика Україна сама переживала такі часи, що на цю допомогу не можна було розраховувати. Дещо давалося, але цього було мало, бо з большевиками велася шалена боротьба [8]. І якість наданої допомоги була доволі сумнівною, про що свідчать такі слова: “...моральна й боєва вартість, яку мали вояки, уроженці України, стояла дуже низько: у переважній більшості вони були байдужими до справи українського збройного руху на

польських землях; погано вишколені й проваджені розполітованими, нефаховими старшинами, були вони нездатними до виконання яких-будь енергійних самостійних боєвих завдань”. Це все, виключаючи дніпровців-гарматчиків, є сумною правдою...” [6, с. 126]. З цього можна зробити висновок, що на допомогу з Великої України годі було сподіватися.

Під час військової розбудови проявилася “ахілесова п’ята” галицького війська, а саме – брак старшин, генералів з вищою військовою освітою. У цій ситуації Військове міністерство ухвалило рішення утворити систему навчальних закладів у структурах окружних військових команд, на які, згідно з наказом ДСВС від 13 листопада 1918 р., серед інших було покладено завдання підготовки старшинських і підстаршинських кадрів різних типів зброї [5, с. 190]. Так, згідно з денним наказом ч.67 в Коломиї, вказувалося, що до школи старшин належить безумовно вислати всіх людей, що закінчили 6 класів середньої школи або 2 роки учбової семінарії з класифікацією “А” та “Б” і то без огляду на їх дотеперішнє військове вишколення [9, арк. 8]. Загалом було засновано сім старшинських шкіл піхоти та дві школи артилерії.

За свідченнями С. Кульчицького, старшинські школи закінчили 440 курсантів, з них 180 внаслідок воєнних обставин були достроково відряджені у війська. Найбільше старшин підготували старшинські школи Золочева – 95, Самбора – 87, Коломиї – 78. Власне вони істотно поповнили старшинський склад у бойових формаціях (загалом 1412 осіб). Їх частка становила 31,2 % [5, с. 194].

Крім того, Державний Секретаріат Військових Справ (ДСВС) на чолі з полковником Дмитром Вітовським та його Персональний відділ, яким керував досвідчений фронтовик сотник В. Панчак (з травня 1919 р. – отаман С. Шухевич), уживали усіх заходів для укомплектування командним складом Сухопутні війська Галицької Армії. Насамперед вони намагалися залучити до служби українських старшин. З цією метою був виданий наказ від 16 листопада про їх поголовну мобілізацію на території ЗУНР. Розпорядженням полковника Д. Вітовського від 15 грудня 1918 р. усі старшини, підстаршини і стрільці отримували звання на ступінь вищі, ніж ті, що мали в австрійській армії. На відміну від Центральної Ради в Наддніпрянщині, яка ліквідувала старшинські звання, що завдало великої шкоди як військовому будівництву, так і діяльності Української Армії, ДСВС з перших днів військового будівництва запровадив схвалені Національною Радою старшинські звання: для молодших старшин – хорунжий, четар, поручник, сотник; для вищих старшин – отаман, підполковник, полковник і для генералів – генерал-четар, генерал-поручник, генерал-сотник [5, с. 189]. Також під час формування війська довелося скористатися послугами австрійських офіцерів. Були прийняті на службу полковник А. Кравс, підполковники А. Ша-Манек і А. Вольф, отаман А. Ерле, сотник Альфред Бізанц [2, с. 87].

Усі ці заходи сприяли успішній мобілізації в лави галицького війська. Про це свідчать слова генерала Омеляновича-Павленка: “...коли застанемось над цим, яку організаційну працю перевела Н.К. (вона не уявляла з себе сталої робочої машини, бо більшість відділів заступалося молодими, хоч і здібними, старшинами) та команди Корпусів, у порівнююче невеликому для тої справи речинці (від 15. січня до 3. березня 1919. р.), то самі дивуємось тій величчю духу й енергії та творчій силі, яку виявили в той час молоді фахові сили нашої армії. За місяць гарячкової організаційної праці, при невинних боєвих операціях, наша армія виростає в поважну, одноманітну, зреформовану боєву силу кількістю 50–60 тисяч і 60 гармат” [6, с. 136].

Не можна також забувати про простих галичан, котрі демонстрували волю, велику любов до своєї землі і ставали до бою із своїми поневоловачами. Із листа простого селянина Антіна Старуха до свого брата, можна побачити, яке почуття свободи і відвага присутня в українців: “... поляки завоювали наш повіт Ліско, Устрики і Балигрід і тяжко над народом знущають. Балигрід взяли поляки ще 19 грудня 1918 р. на самого Св. Николая. Але ми хлопці зібралися з кільканадцять сіл з косами, сокирами, і граблями і прогнали поляків... Брате, оголоси те в газетах, нехай наш нарід і цілий світ знає як дико і по звірськи ляшня з нами поступає...” [10, арк. 3–4]. Відповідно у Бережанському віснику був опублікований заклик, щоб люди не чекали на поневолення, а збирали усі сили і ставали в ряди війська, для оборони свого краю.

Усі вищеперелічені заходи військового командування, а також велика національна свідомість населення Галичини сприяли тому, що станом на березень 1919 р. Галицька Армія мала найбільшу чисельність за усю історію свого існування: 6,000 старшин та 120,000 вояків у харчовому стані та 4,000 старшин і 65,000 вояків у бойовому стані [3, с. 24].

Проте у квітні чисельність галицького війська різко скоротилася. Причин можна назвати кілька. Головною з них звичайно залишаються великі втрати, які понесла українська сторона у Вовчухівській офензиві. Також з наближенням літа почала поширюватися масова дезертація. Так, в повідомленнях Окружної Військової команди в Коломиї зазначено, що язва дезертації поширюється в такий застрашаючий спосіб, що цьому лихові треба енергійно зарадити. У Снятонському, Городянському і Товмацькому повітах велика кількість дезертирів. Одна станція Нижній відставила протягом 3-х днів 103 дезертирів [9, арк. 22].

Загальним занепадом настроїв вояків внаслідок невдалої офензиви скористалися також польські шпіони, які були серед українського війська. У довірчому додатку до денного наказу 122 у Коломиї подані відомості: "...поляки розвели велику агітацію на задах українських частин і серед частин на фронті, щоб зминуті боеві лінії алярмуючими вістями про якесь цілковите розбиття армії на сході, полудни про вирізання цілої начальної команди Галицької армії та заняття поляками Тернополя, а навіть Станіславова..., що наші старшини продали полякам фронт та щоб кожний втікав додому. Це покликало розпад серед частин і масову дезерцію стрільців" [9, арк. 46].

Отже, Галицька Армія у квітневій переживала далеко не найкращі часи. Не вистачало військ. Більш як 300-кілометровий фронт тримали усього 37 тисяч стрільців, які мали 553 кулемети і 200 гармат. [2, с. 117] Крім того, внаслідок вищеперелічених причин армія зменшувалась з кожним днем. Бракувало боєприпасів, обмундирування, продуктів. "Стрілецтво було обдерте і босе, – писав колишній стрілець, історик Іван Карпинець у 1936 р. в альманасі "Літопис "Червоної Калини", – без відповідного озброєння, перемучене, часто голодне і без надії на краще. Ніхто ним не журився, ані уряд, ані суспільство" [2 с. 117]. Руперт подає, що згідно з даними на день 17 квітня 1919 р., Галицька Армія мали на фронті 1,412 старшин і 53,224 вояки у харчовому стані, а 910 старшин, 37,057 вояків – у стані бойовому [3, с. 58].

Незважаючи на складні політичні умови і важкий економічний стан країни, на початку травня 1919 р. Галицька Армія залишалася цілком боєздатною, а її особовий склад мав непоганий бойовий досвід і зберігав високий моральний дух. Північне крило фронту від Сокаля до Куликова тримали 5-та Сокальська, 6-та Равська, 9-та Угнівська і 10-та Яворівська бригади Першого Галицького корпусу. Він мав близько 14 тис. стрільців і старшин. Підльвівський фронт надійно втримували 1-ша бригада УСС, 2-га Коломийська, 3-тя Бережанська і 4-та Золочівська бригади Другого Осадного корпусу полковника М. Тарнавського, який мав 12 тис. вояків. Південне крило фронту від Городка Ягеллонського до Турки, відтак до чехословацького кордону обороняли: 7-ма Львівська, 8-ма Самбірська, 11-та Стрийська та Гірська бригади Третього Галицького корпусу генерала В. Генбачова, які мали у своєму складі 19,5 тис. стрільців і старшин [11, с. 353]. Станом на 11 травня Галицька Армія мала 80 куренів, 690 скорострільів і 180 гармат, з них у бойових частинах відповідно 62, 552 і 144 [11, с. 353].

У Чортківській офензиві (червень 1919 р.) Галицька Армія знову збільшила свій стан через мобілізацію й великий наплив добровольців [3, с. 59], який був спричинений значними перемогами нашої армії в боях. Так, десятки тисяч добровольців зголосилися до лав збройних захисників батьківщини. Генерал Греков повідомляв Євгена Петрушевича, що на призовні пункти і просто до наступаючих частин з'явилося 90 тисяч добровольців. І як було прикро командувачу, що за нестачі зброї до війська враховано лише 15 тисяч, а решту відправили по домівках [2, с. 131]. Загальний стан збільшився до 65,000 осіб [3, с. 59].

Чортківська офензива стала відчайдушною спробою визволити окуповані землі й врятувати незалежність ЗУНР. Обставини, які зумовили й загальну поразку Галицької Армії у війні, спричинили невдалий фінал цієї операції. У ході травневої офензиви УГА зазнала великих втрат. За два тижні її чисельність скоротилася на 10–12 тис. бійців. Унаслідок міжнародної ізоляції у травні–червні повністю припинилося надходження зброї і боєприпасів з Австрії та Чехословаччини. Втягнута у загальну боротьбу з більшовицькою Росією УНР не змогла реально допомогти ЗОУНР, бо сама опинилася у критичній ситуації. Польська армія була набагато краще озброєна новими зразками французької, англійської, німецької та американської зброї та бойової техніки. Галичани здебільшого задовольнялися малоефективною австрійською і в кращому випадку російською зброєю. Супротивнику сприяла наявність розвинених комунікацій, яка давала змогу маневрувати панцерним потягам, автобронетехнікою, кіннотою (її у поляків було у кілька разів більше). Отже, навіть за найсприятливіших умов сподіватися на успіх

червневої операції було б надто оптимістично [4, с. 28]. Чортківська офензива стала останньою битвою українсько-польської війни. Остаточне вичерпання боєприпасів і амуніції змусило Галицьку Армію вже наприкінці червня розпочати відступ на схід, до Збруча. За даними В. Гуперта, під час цього відступу, що тривав до середини липня, у польський полон потрапило близько 10 000 галицьких вояків і старшин. УГА знову опинилася на межі загибелі. Залишався один-єдиний шлях порятунку – перейти Збруч і приєднатись до Армії УНР, що саме тоді вела бойові дії проти більшовиків на Південно-Західному Поділлі [1, с. 32].

Під час переходу до Наддніпрянщини корпуси УГА налічували не менш як 1 500 старшин і 36 000 бійців загального харчового складу, зокрема близько 600 старшин і 17 000 вояків – бойового складу. До цього варто також додати більш як 15 000 старшин і вояків, що перебували тоді в етапних частинах УГА. Отже, на час переходу Збруча Галицька Армія мала загалом у своєму складі близько 1 900 старшин і 51 000 вояків [1, с. 33].

Отже, прослідковано, як протягом українсько-польської війни Галицька Армія зародилася, розвивалася і переросла в армію у повному розумінні цього слова. Також простежено зміну чисельності особового складу на різних етапах існування галицького війська. Так, на першому етапі війни, коли велися бої за Львів, армія налічувала 161 старшину і 4517 вояків у харчовому стані, з них 120 старшин і 3185 вояків – у бойовому стані. Внаслідок успішної мобілізації та реорганізації Галицької Армії особовий склад армії збільшився до найбільших розмірів за усю історію існування Галицької Армії, а саме: станом на березень 1919 р. військо налічувало 6000 тис. старшин і 120000 тис. вояків у харчовому стані, проти 4000 тис. старшин і 65000 тис. вояків – у бойовому стані. У середині весни чисельність армії скоротилася через великі втрати у Вовчухівському наступі, загальним занепадом настроїв вояків через поразку та масове дезертирство з настанням літньої пори. Станом на кінець квітня налічувалося 1412 старшин і 53224 тис. вояків у харчовому стані та 910 старшин та 37057 тис. вояків – у бойовому стані. У червні внаслідок значних успіхів Галицької Армії відбувся великий наплив добровольців у ряди війська. Проте таке різке піднесення духу було замалим, аби виграти війну, порівняно із зовнішніми і внутрішніми обставинами, які існували у той час. Тому в липні Галицька Армія в чисельності, наближеній до 1 900 старшин і 51 000 тис. вояків, змушена була перейти за річку Збруч. Таким невтішним результатом завершилася українсько-польська війна.

Подальші пошуки в архівах допоможуть докладніше і точніше встановити як загальну чисельність Галицької Армії, так і чисельність її окремих частин і з'єднань на різних етапах українсько-польської війни.

1. Ковальчук М. “Армія терпить від тисячних ран...” До питання про чисельність Української галицької армії на Великій Україні в 1919 р. / М. Ковальчук // Альманах військово-історичний. – К., 2006. – №2. – С. 31. 2. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – 2-ге вид. – Львів, 1991. – 199 с. 3. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Львів, 1999. – 396 с. 4. Литвин М.Р. Україно-польська війна 1918–1919 рр. / М.Р. Литвин: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: за спец. 07.00.01 “Історія України”. – Л.: НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1999. – 36 с. 5. Ткачук П.П. Командні кадри Сухопутних військ Галицької Армії 1918–1919 рр. / П.П. Ткачук // Військово-науковий вісник. – Львів, 2008. – Вип. 10. – С. 188–201. 6. Омелянович-Павленко М. Споми́ни командарма / М. Омелянович-Павленко. – К., 2002. – 459 с. 7. Марченко Я.В. Бої Галицької армії за Львів у грудні 1918 – січні 1919 рр. / Я.В. Марченко // Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені Петра Сагайдачного. – Львів, 2011. – Вип.16. – С. 143 – 155. 8. Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі ЦДІА у м. Львові); Фонд мікрофільмів (Товариство ім. Т. Шевченка). М/ф 87502. – Щоденники і спогади з років 1917–1920. 9. ЦДІА у м. Львові. – Ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР). Оп.1, спр 146, арк.143. 10. ЦДІА у м. Львові. – Ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР). Оп.1, спр 147, арк.12. 11. Литвин М. Україно-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 488 с.